

Тетяна Грушева

Міжконфесійний діалог протестантів часів радянської України та сьогодення (порівняльний аналіз)

Tetyana Grusheva

Interfaith dialogue Protestants Soviet Ukraine and the present (comparative analysis)

This article analyzes multiconfessions Ukrainian society, differences the relationship of Christians Baptists, Pentecostals and Adventists of the seventh day in Soviet times and in modern Ukraine. Provides answers to the question: as the processes of modernization and socio-political processes in the country affect the tolerance between believers of Protestant communities.

Keywords: Protestant Church, Soviet Ukraine, postmodern society

У статті аналізується поліконфесійність українського суспільства, особливості взаємин Євангельських християн баптистів, Християн віри євангельської та Адвентистів сьомого дня за радянських часів та в сучасній Україні. Даються відповіді на питання: як впливають модернізаційні процеси та суспільно-політичні умови у державі на толерантне ставлення віруючих до споріднених церков.

Ключові слова: протестантські церкви, радянська Україна, постмодерне суспільство

Дослідження питання релігійної різноманітності в Україні є актуальним у історичній науці та релігієзнавстві у зв'язку з посиленням ролі Церкви в сучасному українському суспільстві, поглибленням релігійного деномінаціоналізму, впливовістю та значимістю церковної діяльності. Історичний аспект цієї проблеми проливає світло на ситуацію навколо міжконфесійного діалогу в українських реаліях. Як відомо, конфліктогенність суспільства може, з одного боку, употужнюватися через релігійні непорозуміння, а з іншого – стабілізуватися, у разі виконання Церквою своєї природної функції морального регулятора з такими якостями, як милосердя та безкорисливість.

ХХ ст. внесло свої корективи в українську релігійну карту. Внутрішньо-релігійні колізії та радянська атеїстична політика обумовили трансформаційні процеси в релігійній сфері, змінивши кількісні та якісні показники релігійності, чим посилили строкатість релігійного життя в Україні. Пізньо-протестантські напрямки часів радянської України не являли собою єдиного руху. Для них були властиві міжконфесійні непорозуміння та наявність внутрішніх розладів, що поглиблювало конфліктну ситуацію у релігійному середовищі.

Проведений у перші роки існування радянської влади статистичний облік релігійних об'єднань свідчив про поліконфесійність українців: у 1925 р. в Україні, за далеко неповними даними, налічувалося 1578 сектантських об'єднань (за термінологією того часу) різних сповідань із загальною кількістю віруючих біля 149 тис. людей¹. Історія громад баптистів, адвентистів та євангельських християн на цей час мала свою традицію на теренах нашої країни. Шлях пізньопротестантського напрямку Християн віри євангельської (п'ятидесятників) в Україні тільки розпочався в 20-х роках ХХ ст. Цей факт полегшив процес розповсюдження п'ятидесятництва в Україні, де населення вже було знайоме з протестантськими ідеями, але породив конфліктну ситуацію між п'ятидесятниками та спорідненими течіями, бо початок проповідницької діяльності п'ятидесятників припадає саме на їх громади.

Радянські керівні органи помітили, що відхід з православ'я у сектантство незначний, лише контингент сектантів переходив з однієї течії до іншої. Сектанти не вели ніякої пропаганди проти православ'я і в той же час не входили з останніми у спілкування². Між сектантами та православною церквою склалася ситуація «військового нейтралітету». На думку представників органів влади того часу, ріст сектантства у 20-ті роки був викликаний, з одного боку, ослабленням православ'я, з іншого – привабливими елементами релігійної системи самих сектантів (організованість, наполегливість у досягненні своєї мети, віра в істинність свого вчення, благодійність, відсутність пороків: пияцтва, крадіжок серед членів сект, прагнення оживлення релігії на протилежність консерватизму православ'я, участь кожного в житті громади, культурно-господарські успіхи протестантських громад, соціально-політичні гасла з закликом до братства, рівності тощо)³.

П'ятидесятництво привернуло увагу прозелітів перш за все новизною культу, можливістю особистого «спілкування з Богом», тому до громад п'ятидесятників з інших релігійних рухів перейшла найбільш емоційна частина віруючих. Відхід до п'ятидесятників занепокоїв лідерів баптистських громад, для них розповсюдження п'ятидесятництва здавалося «погромом», який «залишає після себе жалюгідні сліди духовної розрухи»⁴. Не байдужим до процесу відходу власних віруючих до громад п'ятидесятників було й керівництво євангельських християн, яке у квітні 1925 р. своєю постановою орієнтувало віруючих на проведення молитовного тижня, за мету якого ставилося зміцнення віри в лавах євангелістів у зв'язку з помітним відколом у п'ятидесятництво⁵. Ті віруючі, що почали відвідувати молитовні збори п'ятидесятників, були відлучені від своїх громад. Отже, протестантизм на початку ХХ ст. являв собою розрізнені течії, іноді неприявні одна до одної.

Прагнення до об'єднання протестантських громад в Україні напередодні Другої світової війни не помічалось: вони існували за принципом нейтралітету, відкритої ворожості між собою не проявляли, зазначаючи, що перед Богом всі вчення рівні. Крок до ізоляції був зроблений лідерами п'ятидесятницького напрямку християн євангельської віри (ХЄВ) на II Всеукраїнському з'їзді громад ХЄВ (1927 р.), на якому було прийнято рішення не допускати у власних громадах до проповідування баптистів, євангельських християн та адвентистів, а також «нічого не мати спільного з єретичними сектами»⁶. І в подальші роки протестанти зберегли ізоляціоністські тенденції, зберігаючи дистанційованість від споріднених течій й віддаючи перевагу чистоті власного культу.

Прояв «духу» церкви найбільш яскравий в критичних ситуаціях, коли демонструється внутрішня міцність, здібність до консолідації прихильників віри перед зовнішньою загрозою. Під час Другої світової війни готовність працювати задля перемоги над окупаційними військами виразили представники різних релігійних об'єднань: представники православних церков, євангельських християн, баптистів та інші. Спільна діяльність під час зовнішньої загрози не стала тим загальним знаменником, який змусив би християн припинити своє автономне існування. У жовтні 1944 р. в Москві на Всесоюзній нараді євангельських християн і баптистів була прийнята згода про об'єднання двох союзів у Церкву Євангельських християн-баптистів (ЦЄХБ). Очолила створену церкву Всесоюзна Рада ЄХБ (ВРЄХБ). Ставка на баптистський центр була зроблена не випадково. По-перше, це був найчисельніший протестантський культ у СРСР, по-друге, активісти баптистського руху неодноразово підтверджували своє лояльне ставлення до існуючої влади і були згідні на співпрацю з державними органами. У 1945 р. радянською владою була здійснена спроба виведення з підпілля п'ятидесятницьких груп, об'єднавши їх з ЦЄХБ. Проте результати були мізерними, а ідея злиття протестантських течій в єдиний рух була утопічна за своєю суттю. Жоден з рухів не проявив ініціативи в цьому питанні.

«Відлига» увійшла до історії як період тимчасового компромісу держави та релігійних організацій. Реабілітація почуттів віруючих не входила до планів керівництва держави. У цей час протестанти продовжили своє існування, більша частина з них – у нелегальному порядку. Пояснюючи його, сучасні вчені використовують термін «катакомбні церкви».

Не існує об'єктивних даних про стан релігійності в УРСР із-за наявності «подвійної бухгалтерії», яка виникла в наслідок приховування місцевим керівництвом справжньої ситуації та намагання видати бажане за дійсне. За даними уповноваженого ради в справах релігійних культів у 1959 р. віруючих, які належали до пізньопротестантських культів зареєстрованих громад та нелегально діючих груп в УРСР нараховувалось орієнтовно 136400 чоловік. Більша частина

зі вказаної кількості належала баптистським громадам, яких налічувалось 1300 та відвідувало їх 104354 віруючих⁷. Залучення нових членів до пізньопротестантських громад відбувається за рахунок, головних чином, багатодітних родин віруючих, менша кількість – колишні невіруючі, ті, хто вагався між вірою та невір'ям (потрапили до церков у результаті індивідуальної місіонерської роботи) та незначна частка – колишні представники православ'я, що були розчаровані надмірною догматизацією церковного життя.

В цілому, радянський час став випробуванням для протестантів. Опинившись під тотальним контролем тоталітарної держави, віруючі намагалися зберегти власне вчення. Було відсутнє прагнення до християнської єдності, а діалог зі спорідненими течіями виникав у разі необхідності згуртування перед зовнішньою небезпекою. Навпаки, посилюються ізоляціоністські тенденції та ключовою стає теза про богообраність. Таким чином, політичний клімат країни значно вплинув на ставлення протестантів один до одного в Україні радянської доби.

Із здобуттям Україною незалежності релігійні об'єднання отримали можливість не лише реєстрації, а й реальну змогу відкрито проводити місіонерську й благодійну роботу, чим зміцнили ряди віруючих. Омріяна за радянських часів свобода віросповідання стала реальністю.

У постатеїстичному суспільстві об'єктивно склався значний прошарок населення, який не визначився з власною церковною приналежністю. За соціологічними дослідженнями Національного інституту стратегічних досліджень на 1992 р. православні склали 20% вибірки, репрезентативної для всієї країни, греко-католики – 5%, інші віровизнання – 2%, 42% вважали себе віруючими, але не належали до жодної з церков, 32% назвалися атеїстами⁸. Останні дві категорії опитаних являли собою безсумнівний інтерес для церков, що привело до їхньої конкуренції. Варто сказати, що на початку XXI ст. ситуація, яка пов'язана з релігійністю українського суспільства, значно змінилася. У 2002 р. невіруючих виявилось 10,7%, а переконаних атеїстів всього 2,2%⁹. Отже, відбулося самовизначення населення країни в конфесійних координатах.

Сучасні українські протестанти, як і раніше, не є єдиним рухом, але можна виділити їх загальні риси. По-перше, пізньопротестантські напрямки в Україні створили церкви протестантського типу. По-друге, очевидним стає факт, що теза богообраності є симптоматичною для протестантів, які роблять акцент на чистоті культу та відмовляються від всякого роду союзів, навіть із спорідненими течіями. Хоча діалог у межах екуменічного руху протестанти продовжували. Екуменізм для більшості протестантів був не заходом до об'єднання церков, а співпрацею різних конфесій. Посилювали результат діалогу спільні вирішення актуальних питань, як-то: у 1997 р. було підписано Меморандум християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних взаємо-

відносинах¹⁰. Подібні рішення сприяли зникненню соціальної герметизації протестантських громад.

За офіційними підрахунками на початку ХХІ ст. релігійну мережу країни репрезентували 26,9% протестантських церков і союзів (6579 громад)¹¹. Загальним знаменником для українських протестантів став вектор соціальної активності. А також те, що разом вони утворили певний рух милосердя, зорієнтувалися на національні інтереси країни, поступово відмовилися від космополітичних поглядів, традиційно пропагували здоровий спосіб життя. У той же час роз'єднуючий фактор (претензії на винятковість, досконалий світогляд) призвів до автономізації різноманітних течій протестантизму в Україні. У результаті було обрано вектор до толерантності у міжпротестантських взаєминах, що підтверджує дотримання принципу нейтральності у стосунках. Розуміючи природність поділу християн України на «ми» та «вони», вважаємо за можливим подолання нетерпимості до «інакшого» у релігійній сфері, визнання права кожного на власну духовну істину.

У цей же період став відчутним вплив політики на релігійну сферу. Застосування політичні спекуляції навколо Церкви, фактичне недотримання з боку держави релігійно-світоглядної нейтральності мало руйнівні та часто деструктивні наслідки, іноді посилюючи міжконфесійне протистояння. Втручання політичних сил у релігійні справи призвело до можливості втрати церквами консолідуючої ролі у суспільстві.

Немаловажний аспект діалогу у християнському світі України – це реакція традиційної релігійної системи на виклики часу. Нова форма існування церкви і суспільства враховує економічні та політичні зміни, суспільний прогрес, відсутність можливості зберегти традиційний спосіб життя. Очевидним є пристосування традиції до сучасного постмодерного контексту, християнська етика також адаптується до загальних вартостей соціокультурного світу та громадянського суспільства. У той же час зберігається доктринальна чистота християнських напрямків. Адаптація християнських церков до сучасності – потенційна можливість залишитися у сфері домінуючої культури українського постмодерного суспільства, формування сучасної моделі церковно-суспільних взаємин¹². Як відомо, протестанти у своєму історичному розвитку ніколи не стояли на заваді прогресу. Це є додатковим стимулом до діалогу та толерантної поведінки, що врешті-решт долає ізоляцію та демонструє еволюцію соціальної доктрини християнства.

Отже, у міжконфесійних взаєминах сучасної України протестанти зайняли виважену позицію, яку можна схарактеризувати як нейтральну, яка прийшла на зміну напруженим відносинам. Християнські церкви показали свою відкритість до діалогу. М. Паночко (президент Всеукраїнського Союзу Церков християн

віри євангельської-п'ятидесятників) висловив формулу відносин між сучасними українськими християнами: «Просять – йдемо, не кличуть – не нав'язуємось»¹³. Така поведінка віруючих (терпимість та нейтральність) стала характерною для багатоконфесійної України.

Події 2014 р. в Україні виявилися випробуванням для всього суспільства. Протестанти, як гідні громадяни, продемонстрували можливість самоорганізації щодо захисту своєї країни. Характеристика суспільних поглядів сучасних протестантів визначається наступними тезами: усвідомлення необхідності допомоги для безпеки країни, підтримка вектору на євроінтеграцію та демократичні принципи, несприйняття радянських гасел.

Треба відзначити, що всі церкви, що були представлені на Майдані під час Революції гідності, і пізніше, під час конфлікту на Сході країни, завжди виступали з молитвами за мир в Україні та світі. Жодного разу не пролунали заклики, які принижували б гідність неукраїнських національностей, не було навіть натяку на нетерпимість до іншої віри. У своїх проповідях протестанти зазначають, що їх патріотизм не сумісний з націоналізмом, з причини того, що останній не сумісний з християнством.

Вкрай складна ситуація 2014 р. в країні спонукала церкви до реакції на події. Так, 2 березня 2014 р. очільники релігійних організацій країни, в тому числі церква Християн віри євангельської України, Всеукраїнський Союз об'єднань Євангельських християн-баптистів, Церква адвентистів сьомого дня, Українська лютеранська церква, Українська християнська євангельська церква оприлюднили відкрите звернення щодо ситуації в Україні. У цьому зверненні вони закликали всіх людей доброї волі до солідарності, до молитви за Україну та український народ, а владу Росії схаменутися і зупинити агресію проти України¹⁴. Чітка громадянська позиція лідерів українських Церков буде притаманна і надалі: у жовтні 2014 р. оприлюднене Звернення Всеукраїнської Ради Церков на підтримку благодійництва та волонтерської діяльності. Це, врешті-решт, стане об'єднуючим фактором у міжконфесійному діалозі.

Свою місію у складний для держави час протестантські церкви бачать у спільній молитві, у тому числі і національних молитвах за Україну. Наведемо кілька коментарів з протестантського середовища щодо ситуації в Україні. Так, Головуючий Всеукраїнської міжцерковної ради єпископ об'єднання «Українська місіонерська церква» Валерій Решетинський у своєму зверненні сказав: «Ми живемо в дуже складний і доленосний для нашої країни час. Я переконаний, що сьогодні кожний народжений зверху християнин відчуває на собі відповідальність за долю свого народу і майбутнє своєї країни. Перше, що може зробити християнин для своєї країни, – це ревно молитися за те, щоб прийшли позитивні зміни в нашу країну, а також припинилася війна»¹⁵. У Дніпропетровську десять

церков об'єднали зусилля (вересень 2014 р.) з метою відродити капеланство, створити постійно діючий табір для переселенців з АТО і заснувати духовну раду при облдержадміністрації. Ці та інші подібні проекти є типовими для всіх областей України.

2014 р. став переламним у взаєминах різних церков України. Історичний шлях християнських церков в Україні складний та драматичний. Різні конфесії в різні часи демонстрували відкритість, європейськість, непорозуміння або конкуренцію. Сьогодні ми бачимо трансформацію у поглядах християн у бік екуменічної єдності. На підтвердження цієї тези наведемо думку Патріарха УГКЦ Святослава (Шевчука), яка була озвучена 23 жовтня 2014 р. під час прес-конференції з нагоди 25-ліття легалізації УГКЦ: «... хтось дуже хоче посварити релігійне середовище. І я сьогодні скажу – не вдасться! Ми це розуміємо і на провокації не піддаємося ... Ми сьогодні, і Православні Церкви, і Католицькі, і протестанти єдині, як ніколи. Такої єдності в релігійному середовищі, такого практичного екуменізму, який сьогодні існує, за останні 25 років ніколи не було»¹⁶. Події 2014 р. не просто згуртували церкви, вони об'єднали віруючих у єдиний вектор солідарності заради миру в Україні.

Таким чином, в Україні ХХ – початку ХХІ ст. можна чітко простежити історичні періоди, у яких було створено умови для формування специфіки міжконфесійного протестантського діалогу. Радянський час – період виживання віруючих, коли відносини між протестантами коливалися від напруженого нейтралітету до ізоляції. Акцент на богообраності на довгий час визначив тенденцію до ізоляції протестантських громад. Модернізаційні процеси у пострадянській Україні змусили християн пристосовуватися до сучасних реалій, відкрили нові можливості в означеному діалозі та призвели до «ввічливого нейтралітету» у взаєминах між протестантами. Екуменічні ідеї для протестантів стали не кроком до об'єднання церков, а можливістю співпраці різних конфесій. Докорінно змінив ситуацію 2014 рік коли забувши чвари, долаючи непорозуміння, протестанти налагодили справжні, спільні справи задля миру в Україні. Сподіваємось, що напруженість міжконфесійних стосунків у минулому, міжконфесійний діалог в Україні на початку ХХІ ст. та гармонізація християнського світу стануть реальністю.

¹ Центральний Державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф. Р-1. – Оп.20. – Спр.2007. – Арк.17.

² Там само. – Арк.11.

³ Там само. – Арк.22-23.

⁴ Сообщения с мест // Християнин. – 1925. – №8. – С.63-64.

- ⁵ ЦДАГО України – Ф. Р-1. – Оп.20. – Спр.2007. – Арк.12.
- ⁶ Центральний Державний архів вищих органів державної влади та управління України. – Ф. Р.5. – Оп.3. – Спр.1057. – Арк.24.
- ⁷ ЦДАГО України – Ф.Р-1. – Оп.24. – Спр.4927, ч.П.4. – Арк.283, 289.
- ⁸ Єленський В. Релігійні громади України в цифрах // Урядовий кур'єр. – 1993. – 8 липня.
- ⁹ Дудар Н. Релігійність українського суспільства: останні дослідження // Людина і світ – 2003 – №1. – С.9.
- ¹⁰ Меморандум християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних взаємовідносинах // Людина і світ – 1997. – №8. – С.25-26.
- ¹¹ Васьковський В. Розвиток релігійної мережі в Україні: 2000 рік // Національна безпека і оборона. – 2001. – №3. – С.53.
- ¹² Грушева Т. Реакція християнства на вимоги сучасності: український контекст // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: «Просвіта», 2013. – Вип. XXXVI. – С.207-210.
- ¹³ Паночко М. «Щоби претендувати на право бути голосом совісті, церква сама має бути чистою і моральною» // Благовісник – 2011. Режим доступу: http://www.blag.org.ua/2zitya_tserkvi/panochko.html
- ¹⁴ Главы украинских церквей призвали власти России опомниться. Режим доступу: 2 марта 2014: <http://news.mail.ru/inworld/ukraine/politics/17198270/>
- ¹⁵ Єпископ призвал християн к молитве за Украину. Режим доступу: <http://www.invictory.com/news/story-54471/>
- ¹⁶ Святослав (Шевчук). Православные, католики и протестанты в Украине сегодня едины как никогда. Режим доступу: http://risu.org.ua/ru/index/all_news/confessional/interchurch_relations/58007/